

5. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України № 2017-III від 05.10.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <<http://www.nau.kiev.ua>>.

6. Державний класифікатор соціальних стандартів і нормативів, затверджений Наказом Мін-ва праці та соц. політики України № 293 від 17.06.2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.nau.kiev.ua>>.

7. Про соціальні послуги : Закон України № 966-IV 19.06.2003 р. із змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <www.nau.kiev.ua>.

8. Державний класифікатор продукції та послуг ДК 016–97, затверджений Наказом Держстандарту України № 822 від 30.12.1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.nau.kiev.ua>>.

9. Бюджетний кодекс України № 2542-III від 21.06.2001 р. зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.nau.kiev.ua>>.

Отримано 15.03.2009. ХДУХТ, Харків.

© І.Ю. Потеряйло, 2009.

УДК 336.27(477)

С.М. Попова, канд. екон. наук (*ХНЕУ, Харків*)

Т.В. Бодня, студ. (*ХНЕУ, Харків*)

ДЕРЖАВНИЙ БОРГ УКРАЇНИ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ КРАЇНИ

Розглянуто теоретичний аспект державного боргу, його структуру, динаміку, механізм, проблеми державного боргу в Україні, його вплив на загальне економічне становище країни. Наводиться коротка характеристика етапів формування державного боргу в Україні. Також розглядаються основні можливі заходи політики країни щодо стабілізації економіки та забезпечення її сталого економічного зростання.

Рассмотрен теоретический аспект государственного долга, его структура, динамика, механизм, проблемы государственного долга в Украине, его влияние на общее экономическое положение страны. Приводится короткая характеристика этапов формирования государственного долга в Украине. Также рассматриваются основные возможные меры политики страны относительно стабилизации экономики и обеспечения ее постоянного экономического роста.

The theoretical aspect of a public debt, its structure, dynamics, the mechanism, public debt problems in Ukraine, its influence on the general economic situation of the country is considered. The short characteristic of stages of formation of a public debt in Ukraine is resulted. Also the basic possible actions of a policy of the country concerning stabilisation of economy and maintenance of its constant economic growth are considered.

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сьогоднішній день в Україні склалася така ситуація, що, крім значного дефіциту бюджету нашої країни, існує ще й досить великий державний борг. Розвиток суспільно-економічних відносин в Україні підтверджує необхідність якомога скорішого вирішення проблеми фінансової стабілізації як основи загальнодержавної стабілізації та виходу з економічної кризи.

Основу фінансової політики становить бюджетна політика, яка пов'язана насамперед із формуванням і виконанням бюджетів усіх рівнів, цільових загальнодержавних фондів. Останнім часом загострилась проблема відповідності ресурсів держави потребам у фінансуванні державних програм. Виникнення державного боргу є результатом фінансування дефіциту державного бюджету, який, у свою чергу, відображає перевищення бюджетних видатків над податками, зборами та іншими обов'язковими платежами до бюджету. За наявності дефіциту бюджету державою позичаються грошові ресурси, що призводить до виникнення та зростання державного боргу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Велика кількість науковців – економістів, юристів, фінансистів – досліджує дане питання, намагаючись визначити зміст категорії «державний борг» та запропонувати свої шляхи виходу з того становища, в якому перебуває Україна в останні роки.

Завдання визначити зміст категорії «державний борг» вже ставили перед собою вітчизняні вчені-юристи, зокрема професори Л.К. Воронова, М.П. Кучерявенко, О.Ю. Грачова, Н.І. Хімичева, М.В. Карасева, Ю.А. Крохіна. Значно більшу увагу цій проблемі приділяли науковці економісти та фінансисти: В. Козюк, В. Новицький, О. Плотніков, Т. Вахненко, О. Заруба та ін. Суттєвих результатів у цій сфері наукових досліджень досягли російські вчені: А. Вавілов, М.А. Лауфер, О.Д. Хайхадаєва, А.В. Ведіхін та ін. Кожен із них формує поняття державного боргу по-своєму, розставляючи різні акценти на складових даного поняття.

На перший погляд, їх поняття державного боргу у своїй основі збігаються, та все ж не всі вони є однаковими за змістом. Водночас, сам факт плюралізму думок доводить актуальність теми й гостру потребу зведення до єдиної норми розуміння змісту категорії «державний борг», щоб чітко закріпити її в наукових виданнях.

Мета та завдання статті. Тож вкрай необхідно дослідити структуру, динаміку та проблеми державного боргу в Україні, його вплив на загальне економічне становище країни, а також знайти шляхи вирішення цих проблем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державний борг розглядається науковцями як важливий елемент ринкової економіки. За своєю економічною сутністю він визначає економічні відносини держави як позичальника з її кредиторами (резидентами та нерезидентами) з приводу перерозподілу частини вартості валового внутрішнього продукту на умовах строковості, платності та повернення [1].

Згідно зі статтею 2 Закону України «Про державний внутрішній борг», до складу державного внутрішнього боргу України входять позичання Уряду країни і позичання, здійснені при безумовній гарантії Уряду, для забезпечення фінансування загальнодержавних програм.

Згідно зі статтею 4 Закону України «Про державний внутрішній борг» боргові зобов'язання Уряду України можуть мати короткостроковий – до 1 року, середньостроковий — від 1 до 5 років і довгостроковий – 5 і більше років термін [2].

Формування державного боргу в Україні почалося з кінця 1991 року. Він може бути зовнішнім і внутрішнім. Кількісна оцінка зовнішнього боргу проводиться в іноземній валюті, як правило, в доларах США, внутрішнього – у національній валюті.

Державний борг України формувався поетапно. За даними Міністерства фінансів, *перший етап* припав на період 1991-1994 рр. У цей час основним кредитором Уряду був Національний банк України, а зовнішні позики залучалися безсистемно. Відтак на початок 1994 р. 70% боргу складав зовнішній державний борг. *Другий етап* – 1995-1996 рр. – знаменувався початком випуску державних цінних паперів – облігацій внутрішньої державної позики та поступовим заміщенням ним прямих кредитів Національного банку України. *Третій етап* – 1997-1998 рр. – відзначався здійсненням активних запозичень як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Цей період характеризувався високою доходністю за облігаціями державної позики. Проте незадовільні приватизаційні процеси, недонадходження податкових платежів до бюджету призвели до зростання вартості запозичень. Крім того, інвесторами виступали також і нерезиденти, тому державний внутрішній борг набував тенденції до трансформації у зовнішній борг. *Четвертий етап* – друга половина 1998–2000 рік. Наприкінці 1998 р. Уряд зіткнувся із серйозними труднощами щодо погашення боргових зобов'язань, за якими настав термін розрахунку. Тому вперше в Україні було започатковано комплекс заходів щодо скорочення темпів приросту державного боргу, здійснення конверсійних процедур та продовження середнього терміну погашення державних боргових зобов'язань шляхом проведення реструктуризації державного боргу України. Зокрема, для зменшення тиску на видаткову частину держ-

бюджету було здійснено конверсію облігацій державної внутрішньої позики. Це дозволило продовжити строк повернення залучених коштів, зменшивши тиск виплат у 1998-1999 рр. 2000 рік вважається піком реструктуризації державного боргу України. Саме в цей період існувала найреальніша загроза того, що кредитори будуть вимагати дострокової виплати всієї суми боргу за невиконання зобов'язань за позиками, що призвело б до дефолту. Однак на той час було успішно здійснено реструктуризацію зовнішнього комерційного боргу на суму близько 2,2 млрд доларів США. З іншого боку, Міністерство фінансів України, на підставі Закону України від 20 квітня 2000 р. «Про реструктуризацію боргових зобов'язань Кабінету Міністрів України перед Національним банком України» провело реструктуризацію боргових зобов'язань перед Центральним банком. Згідно із цим Законом було реструктуризовано заборгованість за кредитами Національного банку України, отриманими для фінансування дефіциту державного бюджету України у 1994-1996 рр.

П'ятий етап – з 2001 року по теперішній час. Управління державним боргом в цей період характеризується переходом від антикризового управління до проведення виваженої боргової політики, націленої на зменшення боргового навантаження на економіку держави. Боргова реструктуризація 2000 року у поєднанні зі сприятливою для України зовнішньою кон'юнктурою і стійким економічним зростанням дозволили суттєво знизити обсяги боргового навантаження на економіку, що сприяло відповідному підвищенню міжнародних рейтингів України. Спостерігається чітка тенденція до зменшення відношення державного боргу до доходів бюджету.

Але вже у 2008 році у зв'язку з економічною кризою питання державного боргу значно загострилося.

Динаміку державного боргу протягом 1996-2009 рр. відображено в таблиці 1.

Бачимо, що протягом 2005 року сума державного прямого та гарантованого боргу України зменшилась на 8,5% або на 3,9 тис. доларів США. Зазначене зменшення відбулося вперше за останні чотири роки та є наслідком поміркованої політики управління державним боргом, головною особливістю якої було зниження ризиків запозичень шляхом збільшення строків та зниження вартості обслуговування, що проводилось в умовах жорсткого контролю обсягу боргу та витрат на його обслуговування [4].

Швидке зростання розмірів державного та гарантованого державою боргу України протягом 2008 року було спричинене стрімким зростанням курсів іноземних валют: так, на початок 2008 року

Таблиця 1 – Динаміка державного прямого та гарантованого боргу України 1996-2009 рр. [4]

Показник	Рік											2009 (на 31.01)		
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006		2007	2008
Державний борг, млн грн	20447	28337	52758	79829	77023	74629	75729	75554	85397	78146	80547	88745	189410	185935
Державний борг, млн доларів США	10801	14922	15395	15304	14173	14085	14201	14171	16096	15474	15950	17573	24598	24147

Таблиця 2 – Структура державного прямого та гарантованого боргу 1996-2009 рр. (%) [4]

Показник	Рік											2009 (на 31.01)		
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006		2007	2008
Внутрішній держ. борг	18,2	36	25,5	18,7	27	28,2	28,2	27,1	24,5	24,6	20,62	21,19	24,64	25,2
Зовнішній держ. борг	81,8	64	74,5	81,3	73	71,8	71,8	72,9	75,5	74,5	79,38	78,81	75,37	74,8
Державний прямий та гарантований борг	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

офіційний курс становив 5,05 гривні за долар США, а на 31.12.2008 – 7,7 гривні. Таке падіння національної валюти, спричинене негативним впливом світової фінансової кризи, не було передбачено державним бюджетом, показники якого розраховані виходячи із прогнозного курсу 5,1 гривні за долар США.

Загалом, можна зазначити, що реструктуризація державного боргу України відбувалася шляхом трансформування зовнішнього державного боргу у внутрішній, реалізації конверсійних заходів, списання частини боргу у вигляді відсотків за кредитами НБУ. Значним кроком у визначенні напрямів боргової політики держави є положення Бюджетного кодексу України. Проте ця проблема визначається як спеціальна, що вимагає спеціального нормативно-правового акта – Закону «Про державний борг України».

Тож, незважаючи на проголошений урядом намір поліпшити протягом 2001-2004 рр. структуру державного боргу шляхом збільшення питомої ваги його внутрішньої складової, фактично вона лишається майже незмінною – із значним переважанням зовнішньої складової (табл. 2).

Абсолютний розмір державного боргу є не дуже показовим макроекономічним індикатором, оскільки борг зростає в міру збільшення ВВП, і на його величину впливає інфляція. Більш змістовними є відносні показники заборгованості, а саме:

- відношення боргу до ВВП;
- відношення суми обслуговування боргу до ВВП [3].

Державний борг має економічно обґрунтовані межі. Величина боргу характеризує стан економіки й фінансів держави, ефективність функціонування її урядових структур.

Існують стандартні показники вимірювання тягаря внутрішнього боргу, однак немає ніяких чітко зафіксованих критичних рівнів цих показників, перевищення яких означало б перехід країни в зону ризику.

Наявність державного боргу потребує здійснення щорічних відсоткових платежів, які повинні фінансуватися за рахунок податкових надходжень. За умови стрімкого зростання таких видатків держава повинна або зменшувати видатки на фінансування соціально-економічних програм, або збільшувати свої доходи. Збільшення доходів бюджету досягається за рахунок установа нових податків та інших обов'язкових платежів або додаткових державних позик. Додаткове запозичення потребує додаткових видатків для обслуговування державного боргу. Уведення нових податків може підірвати зацікавле-

ність підприємців до бізнесу. Таким чином, існування великого державного боргу може підірвати економічне зростання країни (рис.).

Проте державні видатки також мають різний характер.

Для стабілізації економіки й забезпечення її сталого економічного зростання економічна політика країни має враховувати імовірні макроекономічні наслідки, що пов'язані зі здійсненням державних за позичень.

Державний борг України швидко зростає, тому його обслуговування стає окремою вагомою статтею бюджетних витрат. Згідно зі статтею 11 Закону «Про Державний бюджет України на 2009 рік» встановлено граничний розмір державного боргу України в сумі 192924 млн грн, у той час, як у минулому році ця сума складала 89138 млн грн. Обслуговування цього боргу й управління ним найближчими роками буде найважливішою статтею витрат державного бюджету [4].

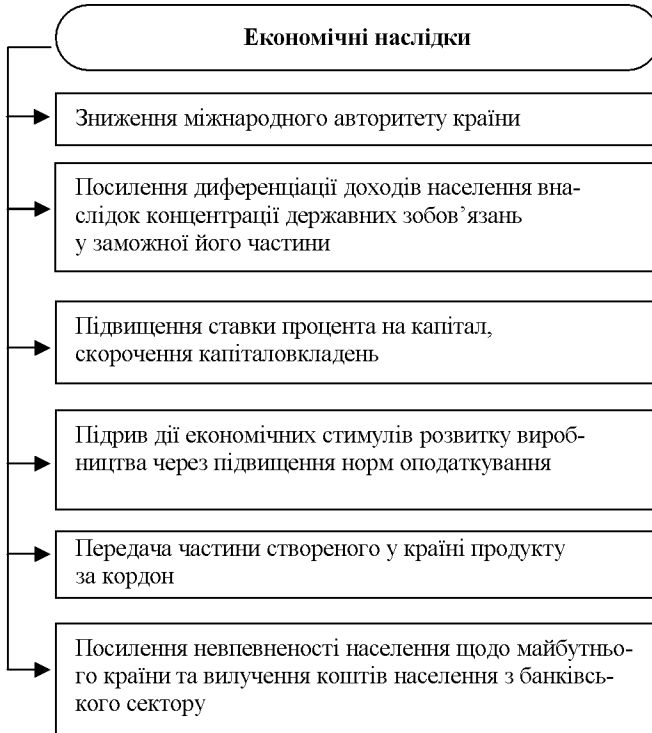

Рисунок – Економічні наслідки зростання державного боргу

Дослідивши механізм управління державного боргу, зазначимо, що загрозу економіці становить не стільки державний борг як такий, особливо якщо він не дуже відхиляється за своїми параметрами від узагальнених макроекономічних показників, скільки зростання суми витрат на його обслуговування.

Управління державним боргом передбачає ефективне використання коштів запозичення, пошук коштів для виплати боргу, нейтралізацію негативних наслідків державного боргу.

Методами управління державним боргом є конверсія, рефінансування, консолідація, уніфікація, обмін облігацій за регресивним співвідношенням, відстрочення погашення і анулювання позики. У ряді країн до управління державним боргом належать і спроби обмежити його зростання шляхом установлення ліміту.

Висновки. Аналізуючи статистичні дані, які стосуються державного боргу, слід звернути увагу на те, що ще до 1999 року спостерігався такий рівень показників, який характеризував державний зовнішній борг України як безпечний та показував спроможність його відповідного обслуговування. Це дозволило б зараховувати Україну до коло країн з малоймовірною можливістю виникнення боргової кризової ситуації. Але зменшення частки залучення коштів із боку міжнародних фінансових організацій, несприятливі умови запозичення коштів з зовнішніх ринків капіталу, слабкість внутрішнього ринку капіталу надають особливої гостроти виникненню боргової кризи, що підтверджується можливим зменшенням кредитних рейтингів України та висновками міжнародного фінансового співтовариства щодо ризикового стану державних фінансів України. Таким чином, поточна боргова криза в Україні в першу чергу обумовлена тим, що в країні на сьогоднішній день існують недосконале законодавче та нормативне поле; неоптимальна організаційна структура управління державним боргом; неузгодженість фіскальної та монетарної політики; неузгодженість фіскальної політики в частині регулювання бюджетним дефіцитом та політики управління державним боргом; майже повна відсутність аналізу використання залучених з зовнішніх джерел коштів. Це і є основними проблемами сучасного несприятливого становища України, і щоб далі повноцінно розвиватись, перш за все, необхідно владнати їх.

Список літератури

1. Василик, О. Д. Теорія фінансів [Текст] : підручник / О. Д. Василик. – К. : Ніус, 2000. – 123 с.
2. Про державний внутрішній борг України : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.minfin.gov.ua>>.
3. Юрій, С. І. Казначейська система [Текст] : підручник / С. І. Юрій, В. І. Стоян, М. Й. Мац. – Тернопіль, 2002.

4. Статистична інформація щодо основних показників динаміки державного прямого та гарантованого боргу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.minfin.gov.ua>>.

Отримано 15.03.2009. ХДУХТ, Харків.

© С.М. Попова, Т.В. Бодня, 2009.

УДК 657.422.:336.274.2

О.В. Топоркова, канд. екон. наук

І.В. Янчева

Т.О. Євлаш, асп.

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ ФІНАНСОВИХ ІНВЕСТИЦІЙ

Розглядаються актуальні питання формування обліку фінансових інвестицій. Вони є одним з найважливіших і водночас складних елементів управління підприємством. Обґрунтовано внутрішні та зовнішні чинники, які впливають на фінансові інвестиції. Запропоновано класифікацію фінансових інвестицій в обліку та звітності, а також проведено оцінку фінансових інвестицій.

Рассматриваются актуальные вопросы формирования учета финансовых инвестиций. Они являются одним из важнейших и в то же время сложных элементов управления предприятием. Обоснованы внутренние и внешние факторы, которые влияют на финансовые инвестиции. Предложена классификация финансовых инвестиций в учете и отчетности, а также проведена оценка финансовых инвестиций.

The actual questions of forming of account of financial investments are examined in the article. They are one of major and at the same time of difficult custom controls by an enterprise. The grounded internal and external factors influence on financial investments. Classification of financial investments in an account and accounting is offered, and also the conducted estimation of financial investments.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний стан економіки України потребує вирішення цілої низки питань щодо поліпшення інвестиційного клімату в країні. Успішне проведення реформ в цій сфері неможливе без ефективної інноваційно-інвестиційної політики, перебудови економіки з метою створення сприятливого інвестиційного середовища. Ринкові перетворення в Україні потягли за собою реформування підходів щодо аналізу інвестиційної діяльності. Визначення поняття, економічного змісту і знання об'єктів інвестицій є основою управлінського обліку інвестицій, одним із головних напрямів ефективного управління ними і отримання позитивних результатів від інвестиційної діяльності. Розвиток інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання відіграє найважливішу роль у підвищенні